

RECENZIE

ADAM SCHAFF, *OBJEKTIVNÍ CHARAKTER HISTORICKÝCH ZÁKONŮ*

Adam Schaff, poľský marxistický filozof, nie je u nás neznámy. Roku 1954 bola preložená do češtiny jeho obsiahla štúdia *Vznik a vývoj marxistickej filozofie*, ktorá sa stala vhodnou pomôckou všetkým, ktorí sa o filozofické otázky aktívnejšie zaujímajú. A ak sa nám dnes dostáva do rúk jeho ďalšie dielo, môžeme ho len privítať.

Tematicky je nová Schaffova kniha neobyčajne závažná. Nastoľuje a pokúša sa riešiť problémy, ktoré svojim významom ďaleko presahujú mnohé ostatné a dlho ešte budú predmetom diskusií medzi pracovníkmi v oblasti spoločenských vied. Veď ide o základné metodologické princípy, bez ujasnenia ktorých nemožno tieto vedy budovať.

Objektívny charakter historických zákonov — názov, ktorým Adam Schaff svoju knihu pomenováva — nevystihuje presne rozsah v nej skúmaných otázok. Naznačuje len, akým smerom sa budú uberať úvahy a riešenia. No ak sme boli doteraz navyknutí na viac-menej syntetický charakter prác, zaoberajúcich sa podobnou problematikou, syntetických v zmysle zhrnutia výrokov klasikov marxizmu-leninizmu k nastolenej otázke, znamená Schaffova monografia v tomto smere určité, aj keď nie priamo prevratné novum.

Pozornosť si zasluhuje najmä fakt, že autorovi nejde predovšetkým a výhradne o pozitívny výklad názorov. Jeho prvoradou snahou je pomôcť pracovníkom v oblasti špeciálnych spoločenskovedných disciplín — najmä historikom — zbaviť sa rozličných recidív buržoáznej metodológie, ktorá ešte dnes zaťažuje ich tvorbu. Je len prirodzené, že takto pojatý zámer podstatne ovplyvnil výber problematiky i spôsob jej riešenia; syntetickú a pozitívnu metódu musela vystriedať analyticko-kritická.

Celý plán práce možno zhrnúť do týchto dvoch bodov: po prvé, postaviť proti buržoáznej metodológii vedeckú marxistickú metodológiu; po druhé, ukázať prednosti marxistickej metodológie na základe rozboru najlepších marxistických a typicky buržoáznych historiografických prác.

Kritikou buržoáznej metodológie sa zaoberá autor v druhej, najobširnejšej časti knihy. Potreba takéhoto dôkladného vyporiadania sa s buržoáznou metodológiou nie je náhodná. Keď autor hodnotí vývin historickej vedy v Poľsku po roku 1945, ukazuje, že tu síce došlo k radikálnemu prelomu, dostavili sa úspechy, no vplyvy buržoáznej ideológie pôsobia u jednotlivých historikov aj naďalej, a to aj proti ich subjektívnym zámerom. Tieto vplyvy možno prekonať len uvedomelým bojom proti nim, bojom, ktorý vyzáduje, aby bol pochopený ich skutočný obsah a ich škodlivosť. Z tohto poznatku vyplynula autorovi nevyhnutnosť podrobnejšie rozobrať stanoviská a metodologické koncepcie buržoáznej vedy.

V prvej kapitole uvedenej časti sa zdôrazňuje, že po vzniku marxizmu ako teórie revolučného proletariátu, ktorá urobila z historiografie vedu tým, že postavila historický výskum na materialistický základ — čo umožnilo skúmať spoločenský vývoj ako prírodno-historický proces podliehajúci objektívnym zákonom, pristupuje buržoázia k popieraniu existencie zákonov dejín. To preto, lebo tieto zákony nehovoria nič o večnosti panstva buržoázie, naopak, toto panstvo popierajú a mobilizujú sily proletariátu v triednom boji. V teórii sa to prejavilo tak, že sa historiografii upieral vedecký charakter a že sa jej pripri-

sovali funkcie čisto opisné, umelecké a pod. Podobných teórií bolo veľa a autor sa ani zďaleka nemieni zaoberať všetkými. Predovšetkým upúšťa od rozboru názorov, ktoré vonkoncom neskrývajú svoje protivdecké zameranie, ako je to napr. v prípade bergsonizmu, rozličných fašistických doktrín, existencializmu atď. Pozornosť sa venuje najmä koncepciám a smerom, ktoré tak či onak vplývali na poľskú historiografiu.

Pri kritickom rozbere buržoáznych teórií uplatňuje autor triedenie, ktoré delí tieto teórie na dve veľké skupiny: na teórie idiografické, ktoré jestvovanie historických zákonov otvorene popierajú a podľa ktorých najvladnejšia úloha historiografie spočíva v jednoduchom opisovaní jednotlivých udalostí, a na teórie, ktoré síce jestvovanie historických zákonov formálne uznávajú, no idealistickou mystifikáciou ich fakticky popierajú. V súvislosti s tým autor poznamenáva, že jeho rozbor nechce byť úplný, ale že sa bude týkať len typických a reprezentatívnych predstaviteľov uvedených teórií.

Pokiaľ ide o idiografizmus, analyzuje podrobnejšie najmä Diltheyove, Windelbandove, Rickertove a Meyerove názory, ako aj názory ich poľských stúpcov — Czerneckeho, Handelsmana, Znanieckeho a ďalších. Ukazuje, že idiografická koncepcia vyplynula z nesprávneho a prekrúteného ponímania vzťahu medzi všeobecným a jednotlivým, medzi nevyhnutným a náhodným (Meyer), medzi úlohou osobnosti a úlohou más. To viedlo k názoru, že na rozdiel od tzv. nomotetických prírodných vied, ktoré sa zaoberajú všeobecným a opakovateľným, prislúcha historiografii len opisovať jednotlivé a neopakovateľné. Podľa Windelbanda sú historické zákony logicky nemožné a sám pojem historického zákona je *contradictio in adiecto*. Rickert dokonca hľása, že z histórie treba odstrániť nielen zákony, ale aj všeobecné pojmy. Napokon Meyer stojí na stanovisku, že dejiny treba chápať ako súhrn náhod, pretože vraj ani on, ani nikto iný pred ním nijakú zákonitosť v histórii nenašiel.

Kritikou teórií založených na idealistickej mystifikácii historických zákonov sa zaoberá autor v 3. kapitole druhej časti knihy. Mystifikovať zákony možno niekoľkorakým spôsobom — tým, že sa zákony chápu ako zákony vývoja ducha (objektívny idealizmus), že sa pokladajú za prejav účelného konania prozreteľnosti (náboženstvo), že za ich tvorcov sa vyhlási individuálna ľudská psychika (subjektívny idealizmus) alebo že sa skutočnosť podriaďuje špekulatívnym schémam (odroda subjektívneho idealizmu) atď. Princípiálne však možno rozdeliť mystifikujúce teórie do dvoch skupín: na tie, ktoré vychádzajú zo stanoviska objektívneho idealizmu, a na tie, ktoré majú subjektivistický charakter, pričom to nevylučuje možnosť existencie „zmiešaných“ teórií, kde sa subjektivistické tendencie dopĺňajú objektivistickými a naopak. Na základe takto ponímanej klasifikácie mystifikujúcich teórií pristupuje potom autor k vlastnej analýze.

V prvom rade sa zaoberá Heglovou objektívno-idealistickou historiozofiou, ktorá patrila k historicky najplyvnejším smerom. Heglova teória uvedomelo aplikuje dialektiku na rozbor dejinného procesu a v tom spočíva jej racionálne jadro, na ktoré neskôr nadväzovali klasici marxizmu-leninizmu. Táto teória má však aj svoju druhú, slabú stránku — vývoj u Hegla sa chápe idealisticky ako samopohyb absolútnej idey. Buržoázni epigóni Hegla „rozvíjali“ práve túto druhú stránku jeho historiozofie.

S Heglovou filozofiou dejín sú späté najrozličnejšie smery a prúdy. Tento vplyv nezaujímal dokonca ani v čase najväčších triumfov novokantovstva. Prejavoval sa aj u nemeckých predstaviteľov idiografizmu, ktorí pri popieraní historických zákonov spájali v teórii hodnôt subjektívny idealizmus s objektívnym. Najreakčnejšie prvky Heglovej filozofie však uplatnilo v plnom rozsahu až neskoršie novoheglovstvo a po prvej svetovej vojne fašistická ideológia.

Podrobnejšie sa autor zaoberá názormi Benedetta Croceho, ktorý redukuje poslanie historiografie na poslanie umenia, len s tým rozdielom, že „umenie hovorí o tom, čo je možné, kým historiografia o tom, čo sa skutočne stalo“. Ďalej sa dotýka teórií cyklického a fázoového vývoja a určitú pozornosť venuje teórii „ideálnych typov“ Maxa Webera.

Keď si nakoniec kladie otázku, ktoré z buržoáznych názorov — či idiografizmus a či mystifikácia zákonov — znamenajú pre dejepiseckú prax väčšie nebezpečenstvo, dospieva k tvrdeniu, že obidva názory sú rovnako škodlivé. Idiografizmus vedie k ľubovoľnému výberu faktov, schematismus, založený na mystifikácii historických zákonov, k ich pristriho-

vaniu. Treba odsúdiť nielen schematizmus, ktorý nahrádza živú históriu ustrnutými formulami (ahistorizmus), ale aj podceňovanie významu teórie, teda všeobecných pojmov pre dejepiseckú prax.

Jedine správnu teóriu, o ktorú sa môže historik spoľahlivo opierať, predstavuje však marxizmus-leninizmus. Tak sa pred autorom vynorila ďalšia úloha — prejsť od kritiky buržoázných názorov k pozitívnemu vysvetľovaniu nastolených otázok z hľadiska historického materializmu. Táto úloha sa čiastočne rieši v prvej časti monografie, kde sa hovorí o význame Marxovho objavu vývojového zákona ľudských dejín pre historiografiu, čiastočne v druhej časti, kde autor, polemizujúc s buržoáznymi názormi, podáva zároveň pozitívne riešenia. Avšak najvýznamnejšia z tohto hľadiska je časť tretia. V nej ide o viac-menej syntetické zhrnutie niektorých metodologických záverov z teórie objektívnych historických zákonov. Z problémov, ktoré sa v tejto časti riešia, treba spomenúť aspoň najvýznamnejšie: je to jednak otázka vzťahu jednotlivého a všeobecného v dejinách, otázka úlohy osobnosti a úlohy más, otázka pomeru medzi historickým materializmom a historiografiou, problém historických analógií, predvídaní atď.

Kritickou analýzou buržoázných teórií a pozitívnym výkladom marxistických metodologických záverov nie je však autorov zámer plne vyčerpaný. Ako sme už zdôraznili, kniha je určená pracovníkom v oblasti špeciálnych spoločenskovedných disciplín, chce pomáhať historikom v ich práci, chce uvedomelo odstraňovať tu a tam ešte sa prejavujúci vplyv buržoázných metodologických princípov. Autor sa nazdáva, že to možno dosiahnuť porovnávaním výslovne marxistických prác na jednej strane a typicky buržoázných historických prác na strane druhej. Takýmto spôsobom sa má demonštrovať prevaha marxistickej metodológie nad buržoáznu.

Porovnávanie zaberá v knihe pomerne veľa miesta (temer 60 strán) a patrí k jej najživším častiam. Tak napr. hneď na začiatku monografie analyzuje autor dve verzie dejín nemeckej sedliackej vojny: jednu od Fridricha Engelsa, druhú z pera nemeckého historika L. von Rankeho, ktorý — celkom v duchu idiografizmu — hlásal čisto opisnú historiografiu. Veľmi sugestívne pôsobí aj porovnávanie historického opisania udalostí z rokov 1848—1851 vo Francúzsku v poslednej časti knihy, keď marxistickú metódu reprezentuje Marxov *Osemnásť brumaire Ľudovíta Bonaparta* a buržoáznou *Dejiny 19. storočia* od stúpenca smeru tzv. „historickej syntézy“ — Charlesa Seignobosa.

*

Schaffova kniha, ako sme už zdôraznili v úvode, je čo do problematiky neobyčajne bohatá a zasluguje si zvýšenú pozornosť. Hoci je venovaná predovšetkým pracovníkom v oblasti historiografie, obsahuje zároveň celý rad analýz, ktoré sú svojou povahou čisto filozofické a ktoré chcú prispieť i k obohateniu historického materializmu. Keďže nám malý rozsah recenzieho príspevku nedovoľuje vyjadriť sa k všetkým otázkam, obmedzíme sa len na niekoľko poznámok k tým najzávažnejším a v súčasnosti zvlášť aktuálnym. Jednou z nich je nesprávna otázka predmetu historického materializmu.

Otázkou predmetu historického materializmu sa zaoberá autor v samostatnej kapitole tretej časti monografie, a to v súvislosti s problémom vzájomného pomeru medzi historickým materializmom a historiografiou.

Donedávna sa otázke predmetu historického materializmu nevenovala temer nijaká pozornosť. Pracovníci v tomto odbore nepovažovali za potrebné hlbšie sa zamýšľať nad problematikou vlastnej práce, túto problematiku zanedbávali a obchádzali ju. A aj keď sa vyskytli v tomto smere ojedinelé pokusy, pravidelne nevedli a nemohli viesť k požadovaným výsledkom, pretože sa obmedzovali na opakovanie najvšeobecnejších, dávno známych a práve preto málo užitočných právd.

Teoretická ľahostajnosť voči takej závažnej otázke musela sa potom odzrkadliť aj v budovaní vlastnej disciplíny. Najmarkantnejšie sa to prejavilo pri výbere spracovávanej tematiky, keď každý autor, pokladajúci sa za pracovníka v oblasti historického materializmu, mohol ľubovoľne rozšíriť okruh jeho problémov. To malo ďalej za následok, že historicko-

materialistická literatúra rástla síce čo do kvantity, no pri riešení skutočne závažných teoretických problémov uspokojovala sa priemernosťou, povrchnosťou a bezduchým, dogmatickým omieľaním klasikov.

V poslednom čase sa stretávame s uvedomelou snahou prekonať tento neblahý stav. Za jednu z najprimeranejších ciest, ako to docieľiť, treba v zhode so všetkými, čo o tejto otázke diskutujú, pokladať snahu o presné ohraničenie predmetu historického materializmu. Len to môže vytvoriť spoľahlivú základňu pre skutočne tvorivé rozpracúvanie problémov tohto odboru.

Svoje úvahy o predmete historického materializmu začína autor poukazom na rozdiel medzi históriou v tzv. „širšom význame“, t. j. objektívnym procesom zmien v celej skutočnosti, a medzi históriou v tzv. „užšom význame“, pod ktorou rozumie objektívny vývoj ľudskej spoločnosti. Spoločenské dejiny — ako správne poznamenáva — sú len časťou, len jedným úsekom všesvetových dejín.

Z objektívneho základu histórie v užšom význame vzniká potom v procese poznávania subjektívny odraz spoločenských procesov. Jeho prejavom je na jednej strane historiografia, všeobecná história, chápaná ako súhrn parciálnych výsledkov vedeckého úsilia ohromného počtu historikov, na druhej strane historický materializmus. V tomto zmysle nejestvuje medzi historiografiou a historickým materializmom nijaký rozdiel, takže autor môže obidve disciplíny definovať ako vedy o vývoji a vývojových zákonoch spoločnosti, o vývoji a vývojových zákonoch spoločenského života.

Takáto všeobecná definícia je však nepostačujúca. Skutočný problém nespočíva v tom, aby sme hľadali a našli, ako sa uvedené disciplíny navzájom zhodujú, ale predovšetkým, a najmä čím sa od seba líšia. Najdôležitejšie je práve skúmanie a určenie špecifiky.

Aby autor túto špecifiku dokázal, uchýľuje sa k prirovnaniu. Berie si na pomoc Marxovo dielo *Osemnásť brumaire...* a *Triedne boje vo Francúzsku* na jednej strane a jeho *Kapitál* na strane druhej. Prvé dve práce majú slúžiť ako príklad typických historiografických prác, *Kapitál* ako príklad diela „v istom zmysle sociologického“, teda historickomaterialistického, pretože medzi sociológiou a historickým materializmom vsúva Schaff znamienko rovnosti. Z tohto prirovnania vyplynul potom autorovi záver, že špecifika predmetov skúmania obidvoch týchto disciplín spočíva v rozdielnosti ich metódy. Zvláštnosť historiografie treba vidieť v tom, že sa tu používa historická metóda opisania vývoja v celej jeho bohatosti a konkrétnosti, umožňujúca uchopiť jednotlivé udalosti v jednote ich opakovateľných i neopakovateľných, zákonitých i náhodných prvkov, zvláštnosť historického materializmu vyvierá zase z toho, že sa tu uplatňuje výhradne logická metóda. Pomocou logickej metódy abstrahuje historický materializmus z konkrétneho a neobyčajne zložitého priebehu dejinného vývoja iba zákonitú, nevyhnutnú procesy a ponecháva stranou všetky náhodnosti, čím získaný odraz nadobúda abstraktnú podobu, je to vypreparovaný, „upravený“ odraz.

Schaffov konečný záver je teda takýto: Historik a sociológ sa zaoberajú rovnakým predmetom, nie však rovnakým spôsobom. Medzi predmetom historiografie a predmetom historického materializmu nejestvuje nijaký rozdiel — rozdiel je iba v metódach.

Nesprávnosť takéhoto stanoviska je celkom zrejmá a netreba ju ani zvlášť prízvukovať. Je predsa všeobecne známe, že každá veda, každý vedný odbor, ktorý si chce nárokovať právo na samostatnú existenciu, musí mať samostatný, špecifický, len tomuto a nijakému inému vednému odboru vlastný predmet skúmania. Nemôžu jestvovať dve vedné disciplíny s tým istým predmetom. Bolo by to nelogické, absurdné, pretože tieto dve vedy by sa nemohli od seba nijako rozlíšiť, museli by skúmať a riešiť tie isté otázky, museli by dospievať k rovnakým záverom, a teda bola by to nakoniec predsa len jedna veda.

Ak medzi historiografiou a historickým materializmom jestvuje rozdiel v metódach, znamená to, že musí jestvovať aj rozdiel v predmetoch ich skúmania. Metódu nemožno odtrhnúť od predmetu. Metóda nie je ničím, čo si môže pracovník v danom vednom odbore ľubovoľne zvoliť a používať; určitý druh metódy je objektívne determinovaný určitým druhom predmetu. Stotožniť predmet historického materializmu s predmetom historiografie by znamenalo likvidovať buď jednu alebo druhú disciplínu, viedlo by to nakoniec k tomu, že by sa historický materializmus rozplynul v historiografii.

Zdá sa, že nesprávnosť autorovho hľadiska vyplynula z toho, že sa nepokúsil presne si

ozrejmiť a definovať pojem predmetu. Je síce pravda, že predmetom vedy vôbec, t. j. komplexu vedných odborov, je súhrn prírodných, spoločenských a poznávacích procesov, takže autor mohol zhodne s Marxom opakovať, že jestvuje iba jedna veda — história (str. 278), z toho však vonkoncom nevyplýva, že každá jednotlivá vedná disciplína môže a má skúmať túto históriu v jej úplnosti. Skutočnosť je taká, že určitý vedný odbor skúma iba určitú, viac-menej pevne vymedzenú stránku objektívneho sveta, skúma tento „svet vôbec“ z určitého aspektu, a to je práve to, čo tvorí špecifický, len danému odboru vlastný predmet skúmania. Preto, ak chceme presne určiť miesto danej disciplíny v komplexe vied, nie je ani tak potrebné zdôrazňovať relativnosť hraníc tejto disciplíny, ako skôr stálosť, nepremennosť, určitosť týchto hraníc. A to je práve to, čoho sa nám nedostáva z autorovho vymedzenia predmetu historického materializmu.

Tým, že autor vyhlásil za špecifikum historického materializmu práve a iba logickú metódu, rozšíril hranice jeho skúmania do neurčita, pretože logická metóda neprislúcha výhradne historickému materializmu. Odteraz mu už nič nemôže zabrániť v tom, aby nevyhlásil Marxov *Kapitál* za dielo v istom zmysle sociologické (str. 271) a aby nevidel sociológiu dokonca v historiografii, ktorá predsa tiež skúma a objavuje vývojové zákony a robí teda do značnej miery to isté čo sociológia (str. 276). Takáto úvaha smeruje jasne k popieraniu nevyhnutnosti jestvovania historického materializmu. Lebo je predsa zrejmé, že ak historiografia, politická ekonómia a ďalšie pozitívne vedy o spoločnosti robia to isté čo historický materializmus, je jeho existencia viac než problematická, je zbytočná.

Autorova neschopnosť jednoznačne vymedziť predmet historického materializmu vyplynula zo súčasného stavu tejto disciplíny. Teoreticky je každému jasné, že tu máme do činenia s filozofickým odborom, s jednou z neoddeliteľných súčiastok marxisticko-leninskej filozofie, no až doteraz sa v tomto odbore pracovalo tak, ako by tu nešlo o nijakú filozofiu, ale o jednu z pozitívnych vied. Schaffova nepresná, chaotická koncepcia predmetu historického materializmu je teda len teoretickým výrazom stavu, aký vládne skutočne v praxi. Ak sa má s týmto stavom skoncovať, bude treba venovať otázke predmetu historického materializmu zvýšenú pozornosť. Lebo nie je zaiste žiadúce, aby sa písali diela v „určitom zmysle“ a do „určitej miery“ z odboru historického materializmu, ale aby sa mohlo jednoznačne povedať, že tá a tá práca je venovaná problematike konkrétnej pozitívnej vedy a tá a tá práca má výslovne filozofický charakter.

Ďalší problém, ktorým sa A. Schaff na viacerých miestach zaoberá a ktorému venuje veľkú pozornosť, je otázka vzťahu jednotlivého a všeobecného. Pri analýze tohto problému vychádza zo skutočnosti, že všestranná súvislosť vecí a javov vo svete má za následok, že každá vec a každý jednotlivý jav zahrňuje v sebe aj prvky spoločné s inými, prvky všeobecné. Okrem toho uvádza, že bez všeobecných pojmov nie je možná nijaká veda a už samo slovo je všeobecním.

Okrem toho — pri kritike idiografizmu — autor dokazuje, že jednotlivé je bezpochyby javom jednorazovým a neopakovateľným, keďže každá konkrétna vec alebo udalosť je vo svojej konkrétnosti ničím jednorazovým a neopakovateľným; každá vec a udalosť však súvisí s celou skutočnosťou ako jej časť a preto zahrňuje vždy aj všeobecné, opakovateľné prvky. Jednorazová, neopakovateľná je kombinácia prvkov; prvky samy sú opakovateľné, a preto každá udalosť, aj keď neopakovateľná a jednorazová, obsahuje zároveň prvky opakovateľnosti.

Tieto a iné dôvody presvedčivo vyvracajú učenie idiografizmu, no veľmi divne pôsobi potom poznámka na str. 109 o tom, že „v každej jednotlivéj udalosti ide o prvky všeobecné, opakovateľné i o prvky individuálne, neopakovateľné“. Z predchádzajúcich úvah vyplývalo, že jednotlivá vec alebo udalosť je zvláštna kombinácia, daná svojráznym pospájaním opakovateľných prvkov a tu sa odrazu dozvedáme, že v každej veci a udalosti sú aj prvky neopakovateľné, individuálne, čo nevyhnutne vedie k záveru, že tieto nikdy nemožno poznať a pochopiť — záveru zjavne agnostickému.

K otázke vzťahu jednotlivého a všeobecného sa autor vracia aj v tretej časti knihy v súvislosti s otázkou povahy a výberu historických faktov. Správne tvrdí, že táto otázka je jednou z ústredných otázok historiografie, od riešenia ktorej závisí vedecký charakter i praktická hodnota historického bádania. Ukazuje, že pohľad na spoločenský život nám odhaľuje

nespočetné a nevyčerpatelné množstvo udalostí a faktov. Každá z týchto udalostí je jednotlivá, konkrétna, a preto v istom zmysle aj jednorazová, neopakovateľná, čo platí aj o historických faktoch ako vedeckých odrazoch týchto udalostí. Je mimoriadne obťažným a závažným problémom pre historika vyberať z týchto nespočetných faktov tak, aby vytvoril pravdivý obraz o historickej skutočnosti. Autor zdôrazňuje, že bez prameňov a bez faktov je úplne nemožné písať vedecké dejiny, no zdá sa nám diskutabilné kritérium, ktoré — podľa neho — má byť vodidlom pri výbere faktov. Podľa A. Schaffa historik má totiž vyberať také fakty, ktoré sú pre daný predmet skúmania typické, ktoré vyjadrujú objektívny vývojový zákon ľudskej spoločnosti.

Nazdávame sa, že takáto smernica predovšetkým mimoriadne obmedzuje a zužuje okruh historického bádania a okrem toho hrozí aj zjavným nebezpečenstvom podriaďovania konkrétneho historického materiálu apriórnym schémam, nehovoriac ani o tom, že pre jedného bádateľa môže byť typické to, pre druhého niečo celkom iné. Pre kusot a neúplnosť historického materiálu a pre nevyčerpatelné množstvo udalostí náš obraz o minulosti je nevyhnutne vždy len približne verný, vždy zachycuje len určitú stránku, výsek nekonečne mnohotvárnej a zložitej historickej skutočnosti. A. Schaff na viacerých miestach upozorňuje na nebezpečenstvo schematizmu a vulgárneho sociologizmu, no nazdávame sa, že svojou smernicou im práve otvára možnosti. Okrem toho — myslíme — sa tu zabúda na skutočnosť, že každý zákon je „úzky, neúplný, približný“.

Po týchto pripomienkach ešte dve poznámky technického rázu: po prvé, nazdávame sa, že v zozname literatúry na konci knihy by stačilo uviesť tie diela, ktoré sa necitovali v texte; takto dochádza k zbytočnému opakovaniu; po druhé, nesúhlasíme so spôsobom, akým prekladatelia (alebo nakladateľstvo?) zasiahli do originálu.

Ide totiž o to, že kniha bola napísaná a vyšla roku 1955, teda v období pred XX. sjazdom KSSS, a je len prirodzené, že sa v nej do určitej miery museli prejavíť dôsledky kultu Stalinovej osoby. Tak napr. autor veľmi často cituje z *Ekonomických problémov socializmu v SSSR*, pričom preceňuje Stalinov teoretický prínos v otázke objektívneho charakteru spoločenských zákonov (časť I., kap. 2.), v úvode sa dokonca odvoláva na Stalinom formulovaný zákon o postupnom zostrovaní sa triedneho boja v prechodnom období atď. Na rozdiel od originálu sa však s ničím z toho nestretávame v preklade.

Takéto zásahy nie sú samozrejme neprípustné a nemožno zaiste proti nim nič namietť, najmä ak k tomu dôjde s autorovým súhlasom. Nazdávame sa však, že by s tým mali byť oboznámení čitatelia v stručnej vysvetľujúcej poznámke.

Súhrnne možno knihu A. Schaffa hodnotiť ako seriózný príspevok ku kritike nesprávnych tendencií a náhľadov a k riešeniu závažných filozoficko-historických problémov, založený na štúdiu rozsiahlej poľskej i cudzojazyčnej literatúry, a hoci niektoré jeho riešenia a tvrdenia budú vyžadovať ešte širšiu diskusiu a všestrannejšie spracovanie, jej preklad do češtiny rozhodne uvitajú u nás všetci tí, ktorí sa zaujímajú o problémy filozofie a historických vied.

R. Roško — J. Šeihran

PODNETNÁ KNIHA O PROBLÉMECH VEDECKÉ ETIKY

Marxistická literatúra o problémoch morálky je početne veľmi chudá. A ešte horší je bilance tehdy, jestliže provádíme hodnotení po stránke kvality. Pak totiž zjistíme, že neobvyčajne veľkou časť ze všetkých týchto etických prác zabírajú stručné brožúry, ktoré se omezuji na populárni výklad běžně tradovaných principů komunistické morálky, na povrchní vysvětlení její protikladnosti morálce buržoasní a na náčrt ideálu nového, socialistického člověka. Že tyto brožury popularizačního zaměření vycházejí, je jistě správné a bylo by jich třeba ještě více a hlavně lepších. Bylo by zapotřebí věnovat samostatné knižní přednášky i jednotlivým etickým kategoriím (čest, povinnost, svědomí), morální stránce některých společenských vztahů (přátelství, láska, manželství) a především psát tyto populární práce poutavěji, vtipněji a s použitím aktuálního materiálu. Co však už správné není, je ta skutečnost, že této popularizační a propagandistické práci v oblasti morálních vztahů